

УДК 316.347(=161.2)“1939/1944”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2020.01.037>

ТРОНЬ-РАДОМСЬКА АЛЬОНА

аспірантка кафедри історії світового українства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

TRON-RADOMSKA ALIONA

a postgraduate student at History of World Ukrainians Subdepartment (History Department) of the the Taras Shevchenko Kyiv National University

Бібліографічний опис:

Тронь-Радомська, А. (2020) Культурно-освітня сфера як фактор збереження національної ідентичності українців (за матеріалами діяльності Українського центрального комітету – УЦК). *Народна творчість та етнологія*, 1 (383), 37–46.

Tron-Radomska, A. (2020) Cultural and Educational Sphere as a Factor in Preserving the National Identity of the Ukrainians (Based on Materials of the Ukrainian Central Committee (UCC) Activities). *Folk Art and Ethnology*, 1 (383), 37–46.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ СФЕРА ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ (за матеріалами діяльності Українського центрального комітету – УЦК)

Анотація / Abstract

У статті розглянуто особливості культурної діяльності Українського центрального комітету (УЦК) впродовж 1939–1944 років. Акцентовано увагу на централізованому підході українців щодо управління культурними справами в Генеральній губернії. На основі нормативних документів відділу культурної праці УЦК, окремих структурних одиниць УЦК охарактеризовано ключові аспекти їхньої роботи (функції, право членства, специфіка дії повноважень, завдання) та репрезентовано вертикаль управління УЦК культурною сферою.

З'ясовано, що організація УЦК культурно-мистецького життя українців в Генеральній губернії базувалася на поєднанні заходів з розвитку національного мистецтва в регіонах, оформлення професійних засад діяльності представників кожного напрямку галузі, сприяння функціонуванню мистецьких, музейних, бібліотечних інституцій, що допомогло комплексній реалізації культурних прав українців і на території Закарпаття, і в Галичині.

На основі архівних матеріалів репрезентовано діяльність Інституту народної творчості, «Українського видавництва» як визначальних структур у відновленні національних традицій театрального, музичного, виставкового життя українців у Генеральній губернії на рівні професійного й аматорського мистецтва, популяризації здобутків національної культури, розвитку видавничої та бібліотечної справи.

Розкрито специфіку культурних, мистецьких і виховних заходів відділу культурної праці УЦК, присвячених знаковим для українського народу подіям і персоналіям.

Аналіз архівних матеріалів та історіографії проблеми засвідчив, що, попри контроль та визначені німецькою владою рамки управління, культурне життя українців в Генеральній губернії протягом 1939–1944 років позначилося сприянням структурами Українського центрального комітету утвердженню національних цінностей у ключових напрямках мистецької та культурно-просвітницької діяльності.

Ключові слова: Український центральний комітет, Генеральна губернія, німецька окупація, Друга світова війна, Закарпаття, культурна діяльність, національна ідентичність.

The article deals with peculiarities of the cultural activities of the Ukrainian Central Committee (UCC) during 1939–1944. An attention is drawn to the centralized approach of the Ukrainians to managing cultural affairs in the General Governorate. Based on normative documents of Cultural Labour Department of the UCC, as well as individual UCC base units, there is a description of key aspects of their work (namely, functions, membership rights, specificity of the powers' validity, and tasks), and there is a representation of the administrative chain of command at the UCC cultural sphere.

It is ascertained that the organization of cultural and artistic activities of the Ukrainians by the UCC in the General Governorate was based on combining steps for developing the national art in regions, as well as forming professional principles of activities in reference to representatives of each branch of the activities, and promoting the functioning of artistic, museum, and library institutions, which was conducive to the comprehensive realization of cultural rights of the Ukrainians both in the Trans-Curzon regions and in Halychyna.

Based on archival materials, there is a representation of activities of the Institute of Folk Art and the *Ukrainian Publishing House* as determinative structures in restoring national traditions of theatrical, musical, and expository life of the Ukrainians in the General Governorate at levels of professional and amateurish arts, as well as popularizing achievements of the national culture and developing the publishing and librarianship.

The authoress reveals the specificity of cultural, artistic and educational measures of the UCC Cultural Labour Department, dealing with events and personalities significant for the Ukrainians.

The analysis of archival materials and historiography of the problem shows that despite the control and the scope of management defined by the German authorities, cultural activities of the Ukrainians in the General Governorate during 1939–1944 were marked by structures of the Ukrainian Central Committee's favouring to strengthening national values in key areas of artistic and cultural-educational activities.

Keywords: Ukrainian Central Committee, General Governorate, German occupation, World War II, Trans-Curzon regions, cultural activities, national identity.

У контексті наукової розробки питань, пов'язаних з маловідомими сторінками вітчизняної історії, набуває актуальності дослідження культурно-мистецьких реалій на українських землях, що входили до створеної німцями Генеральної губернії. Ще й сьогодні відсутній єдиний підхід до оцінювання діяльності Українського центрального комітету (УЦК) в межах цього адміністративного утворення. Висвітлення цілісної картини організації культурного життя українців упродовж 1939–1944 років, зважаючи на нові факти, уможливає осмислення тенденцій його розвитку та національної позиції УЦК.

Доступ до архівних матеріалів періоду Другої світової війни на новітньому етапі розвитку національної історіографії послугував появі документальних видань і спеціалізованих досліджень окремих аспектів культурного життя українців у період німецької окупації. Непересічне значення має збірник документів і матеріалів В. Сергійчука «Український здвиг» [13], перший том якого присвячено суспільно-політичним подіям на Закарпатті в 1939–1941 роках, організації УЦК та його першим заходам у культурній

сфері. Єдиним комплексним дослідженням культурних процесів у тогочасних умовах на основі аналізу матеріалів періодичних видань є робота Н. Антонюк «Українське культурне життя в Генеральній губернії (1939–1944 рр.)» [1]. Публікація бібліографічного довідника Л. Головатой «Українське видавництво» в Кракові – Львові [5] відображає специфіку роботи видавництва та ілюструє доробок українських інтелектуалів упродовж 1939–1945 років.

Сучасний стан наукової розробки проблеми свідчить про пріоритетність вивчення науковцями культурно-мистецького життя українців у Галичині. Знакові події для мистецтва українців у дистрикті «Галичина», особливості організації наукової роботи інтелігенції після заборони діяльності Наукового товариства імені Шевченка у Львові репрезентують спеціалізовані розвідки В. Гінди [4], І. Гах [2; 3], І. Заболотної [6] та І. Лешнівської [9].

З огляду на недостатнє вивчення питання організації культурного життя українців у Генеральній губернії, особливо ролі УЦК в його розвитку, метою статті є дослідження офіційних засад діяльності УЦК в галузі

культури, з'ясування особливостей формату реалізації українцями культурних прав в умовах окупації, розкриття впливу УЦК на збереження національної ідентичності.

Завдання статті:

- висвітлити нормативні засади культурної діяльності УЦК;
- визначити специфіку об'єднань українських культурно-мистецьких сил, їхнього функціонування;
- проаналізувати вплив заходів УЦК на розвиток національного виховання, наукової діяльності та мистецького життя українців у Генеральній губернії.

Установлення німецького окупаційного режиму на українських етнографічних територіях протягом 1939–1940 років супроводжувалося пошуком українцями шляхів збереження своїх суспільних і культурних прав. Форматом представництва перед німецькою владою стала мережа Українських допомогових комітетів (УДК), роботу яких, згідно з офіційно затвердженим статутом, з липня 1940 року координував Український центральний комітет. До складу президії УЦК входив «зв'язковий для української культурної діяльності» [8, с. 473], що означало офіційне визнання цієї сфери.

Підзвітним відділом Головного відділу народної освіти і пропаганди в уряді Генеральної губернії став відділ культурної праці УЦК, що також діяв на основі офіційних «Перших напрямних...». Референти культурної праці як представники відділу в УДК уповноважувалися організувати діяльність у культурній сфері на основі роботи гуртків культурно-освітніх та виховних організацій на місцях – Українських освітніх товариств (УОТ) [8, с. 502].

Поряд із цим у референтурах культурної праці Українських допомогових комітетів / Українських окружних комітетів (у дистрикті «Галичина») окремо працювали освітньо-виховний і мистецько-виховний референти [15, арк. 12].

Форматом об'єднання та представництва освітніх і мистецьких сил, які діяли при УДК

«як допоміжний орган для об'єднання спомагаючих членів УДК» [21, арк. 42] з весни 1940 року, стали окружні та повітові секції митців, що «користувалися організаційними рамками УЦК, але поза тим мали повну автономію» [8, с. 117].

Централізація УДК привела й до координації роботи секцій. При УЦК в липні 1941 року було створено секцію митців з чіткою статутною репрезентацією ключових аспектів її функціонування [18, арк. 2–6]. Відповідно до поставлених завдань секція митців, як підзвітна УЦК структура, під егідою відділу культурної праці зосереджувала управління справами українського мистецтва на всій території Генеральної губернії, адже організовувалася з метою «згуртувати всіх спомагаючих членів УЦК по званні мистців / себто малярів, музиків, письменників і поетів, драматичних артистів, режисерів і балетмейстрів, щоби вони організованим способом допомагали УЦК в здійсненні його статутних завдань, а понадто, щоби дбали про всі фахові та станові справи українських мистців, як окремого суспільного стану» [18, арк. 2]. Секція митців відповідала за організацію фахових повітових секцій при УДК, зборів, анкетувань їхніх майбутніх членів, підготовку виставок, концертів, театральних імпрез, свят і літературних вечорів; підготовку матеріалів для мистецьких періодичних видань, забезпечення пресою; фахову підготовку митців; «мистецтво в церкві», функціонування бібліотек для митців [18, арк. 2]. Прикметно, що членами цієї секції могли бути лише ті особи, «які покінчили вищі мистецькі школи / музичні консерваторії, академії, вищий музичний інститут ім. Лисенка у Львові, малярські академії, вищі школи драматичного мистецтва і їм подібні» [18, арк. 3]. Водночас існував розподіл членів об'єднання на звичайних та надзвичайних, що під час організації секцій у регіонах впливало на обсяг прав кожних. У статуті секції наголошувалося, що до категорії надзвичайних членів належали митці-аматори, які «не можуть бути ані в Проводі Секції, ані референтами поодиноких ділянок мистецтва, ані в Проводі

повітових секцій, якщо в останньому випадку є в повіті члени звичайні» [18, арк. 4].

Контроль за діяльністю секції здійснював Провід і керманіч відділу культурної праці. До складу Проводу секції входили голова, заступник, секретар і референти окремих ділянок мистецтва. Усіх призначав провідник УЦК за пропозицією керманіча відділу культурної праці та згодою організаційного керманіча УЦК [18, арк. 3].

Форматом діяльності українських митців на місцях залишалися повітові секції і так звані зв'язкові. Повітові секції як представництва секції митців у Кракові засновувалися при УДК за наявності не менше п'яти професійних митців чи митців-аматорів. У разі нестачі кількості митців у визначених місцевостях функції повітових секцій за призначенням УДК і згодою голови секції митців брали на себе зв'язкові [18, арк. 4].

З дозволу Головного відділу внутрішнього правління з 22 травня 1941 року відбувалася переорганізація секцій на «об'єднання праці» [8, с. 118].

Сфера українського професійного мистецтва в так званій старій Генеральній губернії протягом 1939–1940 років була представлена відомим у Варшаві та Німеччині Українським національним хором, який 2 травня 1940 року «дебютував у Кракові» [7], мав низку виступів на Холмщині, Підляшші, у Любліні [14]; аматорським чоловічим хором «Сурма» в Кракові; хором «Боян» у Сяноці; професійним театром у Холмі [8, с. 233].

Входження Галичини до складу Генеральної губернії позначилося переорганізацією мистецьких структур, що діяли в умовах радянської окупації. Офіційне управління культурним життям українців здійснювалося паралельно з розбудовою мережі мистецьких інституцій та об'єднань відділом культурної праці УЦК.

На території дистрикту «Галичина» культурно-мистецьке життя українців координувалося Інститутом народної творчості (ІНТ), який відповідав за розвиток народного мистецтва українців у регіоні та був

під контролем відділу пропаганди при уряді генерал-губернатора. Структуру ІНТ формували «кабінети». Після організації ІНТ загальний кабінет перейняв справи будинків народної творчості, які частково займалися справами «Просвіти» до встановлення німецької влади, відповідав за роботу установи «на підставі показників головної управи товариства “Просвіта”» [1, с. 96].

З метою координації виступів «зразкових гуртків музичного кабінету ІНТ в Генеральній губернії і самодіяльних гуртків УОТ та гуртків, незорганізованих в ІНТ» [17, арк. 27 зв.] на базі музичного кабінету ІНТ 23 серпня 1941 року, з дозволу відділу пропаганди, створено крайове концертне бюро. Ця структурна одиниця відповідала за підготовку музичних програм, організацію музично-вокальних імпрез. Координацію роботи концертного бюро здійснювали окремих діловод, секретар і адміністратор [17, арк. 27 зв.].

Улітку 1941 року за зразком Спілки митців у Кракові при Українському крайовому комітеті у Львові було засновано ряд спілок українських творчих сил: Спілка праці українських музик (муж довір'я – С. Людкевич) [17, арк. 31], Спілка праці українських журналістів (муж довір'я – О. Боднарівич), Спілка праці українських акторів (муж довір'я – В. Блавацький) [17, арк. 31 зв.], Спілка праці українських письменників (муж довір'я – др. Лужницький) [17, арк. 32], Спілка праці українських образотворчих митців (муж довір'я – др. Іванець) [17, арк. 32 зв.]. Місцеві (окружні та повітові) спілки створювалися аналогічно за наявності не менше п'яти представників визначеного фаху [17, арк. 31–32 зв.]. Водночас об'єднавчою структурою Спілок праці українських акторів, журналістів, музик, образотворчих митців та письменників стала «Світлиця співробітників відділу культурної праці УЦК – літературно-мистецький клуб у Львові» на чолі з М. Голубцем [17, арк. 32 зв.].

Навесні 1942 року Інститут народної творчості (ІНТ) став окремим рефератом відділу культурної праці УЦК, «інструктив-

но-фаховим осередком, що розробляє, плекає і організує різnorodні форми народної творчості, як засоби національного виховання» [17, арк. 27]. Гуртки, що діяли при філіях ІНТ у Львові, Перемишлі, Стрию, Тернополі та Станиславові (нині – Івано-Франківськ) [17, арк. 27] та гуртки УОТ / УДК, які працювали безпосередньо в галузі мистецтва, відповідали за реалізацію поставлених завдань на місцях.

З 1942 року ІНТ функціонував у межах трьох методичних кабінетів: музичного (вокальний та інструментальний відділи), театрального (драматичний, живого мистецького слова, танковий відділи, а також театральне бюро), образотворчого мистецтва (відділи самодіяльного образотворчого мистецтва, прикладного мистецтва, вистав) [17, арк. 27–27 зв.]. Однією з перших мистецьких подій, організованих ІНТ у Галичині, стало святкування влітку 1942 року сторіччя з дня народження М. Лисенка у форматі крайового конкурсу хорів, метою якого було «підвищити культурний і мистецький рівень українських хорів у Галичині, популяризувати серед хорових колективів твори М. Лисенка та залучати до творчої співпраці із самодіяльними хорами найкращих майстрів хорового та музичного мистецтва» [4]. Підготовка конкурсу відбувалася за підтримки УЦК; було проведено ряд відбіркових слухань, які «мали велике значення для шанувальників хорового співу, адже відкрили багато цікавих колективів, показали любов галичан до української пісні та ще раз підтвердили їхню здатність до самоорганізації» [4].

Робота театального кабінету впродовж 1942–1944 років вирізнялась активною діяльністю у сфері фахової підготовки, роботи театрів, організації різного роду театральних заходів. Працівники театального кабінету ІНТ розробляли програми занять у гуртках, займалися підготовкою матеріалів для «Бюлетня ІНТ», преси, організували «курси для керівників танкових гуртків УОТ та солістів-танцюристів..., змагання танкових гуртків і солістів, покази обрядо-

вих танків (в порозумінні з кабінетом етнографії й фольклору)..., покази рухових вправ та народні свята» [17, арк. 27 зв.–28].

У червні 1942 року ІНТ ініційовано оформлення сцен аматорських театральних гуртків в УОТ, а для підготовки костюмів для аматорських вистав відкрито костюмерну ІНТ у Львові, що розміщувалася за адресою: вул. Паркова, 26 [17, арк. 52]. Під час організації аматорських театральних вистав референти відділу культурної праці у Львові, референти УОК, повітових і районних делегатур готували попередньо список п'єс для проходження цензури з дозволом команданта Служби безпеки дистрикту на їхню постановку [17, арк. 26–26 зв.]. Уже протягом 1 листопада 1942 – 30 квітня 1943 років відбулися крайові змагання театральних гуртків УОТ зі всієї Генеральної губернії. До складу оціночних комісій входили провідник УЦК, керманіч відділу культурної праці, директор ІНТ, референт Кабінету театального мистецтва [17, арк. 95 зв.].

2–3 березня 1943 року з ініціативи відділу культурної праці УЦК відбулася I Загальнокрайова театральна конференція [20, арк. 1], присвячена заснуванню реферату справ професійного мистецтва як спеціалізованого органу координації УЦК функціонування професійних театрів на території Генеральної губернії, а також аналізу стану роботи кожного театру впродовж січня 1942 – січня 1943 років з визначенням перспектив їхнього подальшого розвитку. Учасниками конференції були заступник провідника УЦК – К. Паньківський, керманіч відділу культурних справ – М. Кушнір, начальник ІНТ – С. Сапрун; представники театрів Станиславова, Тернополя, Дрогобича, Перемишля, Коломиї, Холма, львівського Театру малих форм; Спілок письменників та акторів м. Львова; преси («Краківські вісті», «Львівські вісті»); представники ІНТ (кабінету театального мистецтва та образотворчого мистецтва) й учасники театральних студій (30 осіб) [20, арк. 1]. Під час конференції взаємозв'язок аматорських і професійних теа-

трів трактовано виключно з позиції педагогічного значення останніх для об'єднань театралів-аматорів [20, арк. 12].

Важливого значення надавали питанню більшої підтримки театрів УОК, адже німецька влада опікувалася половиною професійних театрів українців. Так, допомогу від міської управи / Крайгауптмана отримували Український театр імені І. Франка в Тернополі, Український театр у Коломиї, Український театр у Станиславові, а Український театр у Холмі діяв з дозволу «на кожноразові прохання від місцевого шефа Пропаганди» [20, арк. 7 зв.]. Фінансове забезпечення театрів було недостатнім, що позначалося нестачею акторів (Український театр Підкарпаття в Дрогобичі), проблемами з приміщенням та забезпеченістю гардеробом (Театр малих форм у Львові). Для збільшення доходів фактично кожен театр влаштовував вистави у провінційних містечках. На березень 1943 року на території Генеральної губернії працювало сім професійних театрів: Український театр імені І. Франка в Тернополі, Український театр у Коломиї, Український театр у Станиславові, Український театр у Холмі, Український театр Підкарпаття в Дрогобичі, Український театр у Перемишлі, Театр малих форм у Львові [20, арк. 14 зв.], які діяли, зберігаючи здебільшого традиції національної драматургії.

Одним із наслідків театральної конференції у справі українських професійних театрів у Генеральній губернії, що відбулася 2–3 березня 1943 року, стало створення підвідділу для справ мистецтва відділу культурної праці УЦК, який мав «на меті розгорнути величезну роботу (так як проводить по всім закуткам краю в ділянці самодіяльного мистецтва ІНТ), охоплюючи і регулюючи велику й цінну ділянку професійної мистецької роботи українців Генерального Губернаторства» [20, арк. 2]. Оскільки Інститут народної творчості керував «самодіяльним мистецтвом, створеним народом» [20, арк. 2], то за розвиток професійного мистецтва відповідав окремий реферат для про-

фесійного мистецтва підвідділу для справ мистецтва. Створювалася також театральна мистецька колегія «в складі 17 осіб, зложена з найцінніших діячів театального мистецтва, якої завданням є в дорадчому характері допомагати реалізації накреслюваних планів та слідкувати за правильним їх виконанням» [20, арк. 3].

УЦК опікувався організацією виставок предметів українського мистецтва та народного побуту. Аналогічно діяльності театрів, робота яких була частково націлена на організацію дозвілля представників влади чи солдатів, на території Закерзоння впродовж 1941 року влаштовувалися виставки народного мистецтва, зокрема традиційного одягу, елементів побуту, ремесел. Попри запрошення на них адміністрації, така діяльність передбачала збір і збереження наявних, насамперед у сільського населення, унікальних національних предметів повсякденного вжитку та народного мистецтва.

Відповідальними за їхнє проведення в місцях призначалися організаційні референти та відпоручниці УЦК. Виставки «народної ноші» впродовж 1941 року відбувалися в Сяноці, Ярославі (23–24 лютого) [16, арк. 4–5], Володаві (12 березня) [16, арк. 10]. Виставки народного мистецтва – у Білій Підляській (22–26 квітня) [16, арк. 9] та Кракові (17 листопада) [16, арк. 3].

УЦК планував організацію виставок у кожному регіоні Генеральної губернії, де проживали українці, проте часто наштовхувався на низку перешкод. Місцеві комітети часто не дотримувалися правил підготовки заходу [16, арк. 8–9], не приділяли належної уваги визначенню дати заходу, через що виставка переносилася на невизначений термін у зв'язку зі святами чи періодом посту [16, арк. 13]. Населення також не відзначалося активною участю в підготовці виставок. Наприклад, під час організації виставки в Кракові у звіті до УЦК повідомлялося, що «акція збирання експонатів із околиці натрапляє на деякі труднощі, бо люди дуже нерадо віддають свої старинності для публичного вжитку, бою-

чись, щоб вони не пропали, тим більше, що такі випадки вже бували» [16, арк. 3].

У Галичині кабінет образотворчого мистецтва ІНТ включав відділи «самодіяльного образотворчого мистецтва», прикладного мистецтва та виставок [17, арк. 28–28 зв.]. Відділ виставок ІНТ і Спілка праці українських образотворчих митців активізували виставкове життя у Львові. Протягом 1941–1943 років останньою було організовано п'ять виставок, експонати яких демонстрували повернення до національних засад образотворчого мистецтва. Щороку організовували виставки українських митців. Першу було відкрито 20 грудня 1941 року [2]. Улітку 1942 року відбулася «Виставка чотирьох» (художників О. Новаківського, П. Холодного, І. Труша та П. Ковжуна), на якій було представлено близько 140 експонатів [2]. На початку 1943 року з нагоди 25-річчя заснування Київської державної академії мистецтв була відкрита Третя виставка Спілки, де експонувалося «303 роботи, що належали 69 митцям» [5, с. 126]. Наступна виставка Спілки праці українських образотворчих митців презентувала доробок художниці й мистецтвознавця О. Кульчицької [5, с. 127]. П'ята виставка Спілки відбулася наприкінці 1943 року і «проходила під гаслом – «Український характер в образотворчому мистецтві» [2]. На виставці «творчість 99 митців представлено 400 творами» [5, с. 127].

При кабінеті образотворчого мистецтва ІНТ у Львові діяв відділ етнографії та фольклору, який відповідав за створення в округах референтур для питань етнографії та фольклору, організовував відрядження спеціальних осіб на етнографічні обходи та свята в округах, крайові конференції співробітників для обговорення підсумків і подальших планів етнографічно-фольклорної діяльності [19, арк. 22]. Прикметно, що обов'язково під час конференцій передбачалася організація етнографічних виставок та етнографічних імпрез (обжинки, народні танки, показ ноші) [19, арк. 22].

Ефективність роботи ІНТ забезпечували також «зразкові гуртки, бібліотека, випозичальня театральних костюмів, студії різних форм народної творчості, робітня народних костюмів і інструментів, видавництво Бюлетеню ІНТ, видавництво нот, п'єс і підручників, робітня сценічних декорацій» [17, арк. 28 зв.].

Універсальною формою культурно-просвітницької діяльності відділу культурної праці УЦК були імпрези. Так, протягом 1939–1944 років в Генеральній губернії УОТ, жіночі організації, мистецькі об'єднання влаштовували культурні й виховні заходи на основі національних духовних традицій: Андріївські вечори [17, арк. 13], Свято св. Миколая [17, арк. 13], Дні матері. У 1943 році було навіть опубліковано додаток до Вісника УЦК під назвою «День матері, його ідея і наші вимоги до українських матерей» [22, арк. 53]. Слід зауважити, що серед усіх свят було «над усім свято Державности» – 22 січня [17, арк. 13]. Вагому частку тогочасних імпрез складали ювілейні роки відомих українських митців [12, с. 338], а «рік 1943 закінчено «Днями української культури» [16, с. 341].

Наприкінці 1942 року відбулася чергова реорганізація відділу культурної праці УЦК. Згідно з наказом провідника УЦК від 1 грудня 1942 року було створено освітньо-виховний підвідділ, до складу якого входили Інститут народної освіти та реферат ліквідації неписьменності [19, арк. 1].

Методичний аспект роботи освітньо-виховного підвідділу відділу культурної праці УЦК був сферою компетенції Інституту народної освіти (ІНО), структуру якого формували п'ять кабінетів (планування і методики, реферативно-видавничий, світлицевий, вишкільний та бібліотечний). Упродовж 1942–1943 років кабінетом планування і методики ІНО було підготовлено 12 рефератів для УОТ, матеріали та вказівки до свята «День української культури», до Шевченкового свята, роковин М. Шашкевича. Світлицевий кабінет займався організацією та опікою світлиць при УОК / делегатурах, а також світлиць

цею Студентського дому у Львові [19, арк. 1]. Сферою діяльності бібліотечного кабінету ІНО було виготовлення інструкцій щодо відкриття та функціонування бібліотек, особливо «провірка списків бібліотек УОТ в справі цензури книжок» [19, арк. 1]. Бібліотечний кабінет відповідав і за організацію мандрівних бібліотек, яких за вказаний період створено 16 із 847 книжок [19, арк. 1].

З метою пропаганди української книги гуртки прихильників книжки організували виставки та свята книг, виготовляли плакати, стінні каталоги, оформляли вітрини з книгами, влаштовували пробні читання книг, конкурси читання, конкурси кращого розуміння книжки, створювали читальні кутки та мандрівні бібліотеки [17, арк. 8].

Видавництво УЦК підлягало цензурі відділу пропаганди та народної освіти при уряді Генеральної губернії, а також уповноважених шефа преси та «Видавництва часописів і журналів в Генеральній Губернії». Поряд із цим у січні 1940 року було зареєстровано «Українську видавничу спілку з обмеженою порукою» [8, с. 251], відому як «Українське видавництво», що стало осередком видання українцями літератури та періодики, необхідної для національно-культурного розвитку. Робота «Українського видавництва» у Кракові до осені 1941 року базувалася на співпраці трьох відділів: видавничого, адміністративно-фінансового та торговельного, що репрезентували специфіку його діяльності. Упродовж 1939–1944 років діяло дві філії «Українського видавництва» – у Кракові та Львові. «Українське видавництво» у Львові було «узаконене постановою Миської управи від 12 липня 1941 р.» [5, с. 7].

«Українське видавництво» протягом 1940–1944 років опублікувало 37 науково-популярних та фахових українознавчих праць, 17 видань з мовознавства, 16 з літературознавства [5, с. 98–117]. 26 травня 1941 року Головним відділом науки та навчання при уряді Генеральної губернії було дозволено «Український правопис», який підготував І. Зілінський [5, с. 109–110]. Разом з

публікацією наукових розвідок українських вчених «Українським видавництвом» переважна більшість досліджень публікувалася в «Краківських вістях», «Львівських вістях» та в часопису «Наші дні». В останньому науковим студіям було присвячено «постійну рубрику – “Наука – світогляд”» [1, с. 76].

Розвиток бібліотечної та бібліографічної справи як один із визначальних напрямів освітньо-виховного процесу ілюструє публікація «Українським видавництвом» упродовж 1940–1944 років близько 20 книгознавчих та бібліографічних видань, посібників для редакторів і бібліотекарів, каталогів видань видавництва у Кракові та Львові [5, с. 117–122]. Об'єднавчою структурою бібліотечної галузі на території Галичини стала також відкрита 8 травня 1940 року Львівська державна обласна бібліотека для дорослих, фонд якої налічував 100 тис. одиниць, а «у книгозбірні був обладнаний загальний читальний зал, зал для студентів, зал періодичних видань» [9].

Наукова праця українців в Генеральній губернії позначилася нижчим рівнем розвитку. Протягом 1939–1940 років «Українське видавництво» та діюча при УЦК наукова рада стали єдиними центрами діяльності українських науковців після ліквідації НТШ у Львові та Українського наукового інституту у Варшаві. Дозволу влади на організацію наукових центрів українців в Генеральній губернії УЦК не отримав. Ініціатива В. Кубійовича на культурно-освітньому з'їзді в березні 1940 року «зорганізувати вищий Інститут Українознавства на правах відділу Державного Університету» [13, с. 44], представлений генерал-губернатору провідником проєкт Інституту українознавства навесні 1941 року [8, с. 221], а також «декрет генерал-губернатора з 24 вересня 1942 року про створення Інституту ім. Шевченка у Львові» [12, с. 353] були позбавлені перспектив реалізації. Більшість науковців змогли реалізувати свій фах і частково покращити своє матеріальне становище у процесі роботи в «Українському видавництві» [8, с. 220–221]. Можливість

репрезентації свого наукового доробку вчені отримали із заснуванням наукової ради при УЦК у Кракові, яку очолював колишній голова Наукового товариства імені Шевченка у Львові І. Раковський [8, с. 221]. До складу Ради входили керманіч УЦК В. Кубійович і очільник відділу культурно-освітніх справ І. Зілінський [11]. Презентація досліджень відбувалася щосереді «в залі Дирекції Українського Видавництва у Кракові» [11]. Матеріальна підтримка науковців здійснювалася науковим фондом, що діяв при президії УЦК у Кракові під керівництвом В. Сімовича, а також частково так званим диспозиційним фондом провідника.

Оскільки діяльність НТШ була заборонена, формально впродовж 1941–1944 років функціонували його історико-філософська та філологічна секції у складі Об'єднання праці українських науковців. Історичну секцію, яка «діяла під назвою “Кружок істориків при Спілці Українських Наукових Робітників” при УЦК, очолював І. Крип'якевич» [6, с. 394].

Музейні установи також слугували осередками наукової діяльності українців у Генеральній губернії. На Закерзонні найбільш активним був Музей «Лемківщина» в Сяноці. Наприкінці 1940 року в музеї нараховувалося понад 8200 експонатів: пам'ятки господарської культури лемків, іконописного мистецтва з XV ст., рукописні церковні книги, експонати з польського костелу, бібліотека рукописів і документів, нумізматична колекція, колекція тканин, писанок [10]. Зі встановленням німецької влади в Галичині продовжував діяльність Національний музей у Львові, у якому «інтенсивно працювала реставраційна майстерня (робота над Богородчанським і Скварявським іконостасами), проводилася наукова та фондова роботи, навіть відбувалися робочі поїздки по церквах» [3], «велася праця над архівом М. Драгоманова (проф. І. Примаченко) і Гната Хоткевича (П. Хоткевич)» [1, с. 88]. Національний музей працював на основі шести відділів, які займалися формуванням

фондів, головно пам'яток українського образотворчого мистецтва. У 1942 році в музеї «нараховувалося 80 тисяч експонатів» [1, с. 92]. Протягом 1941–1944 років на території дистрикту діяло чотири музеї у Львові (національний, історичний, природознавчий, промисловий), український музей у Самборі, історико-краєзнавчий у Тернополі. При кожному музеї функціонували бібліотеки [1, с. 91–92].

Отже, легалізація та уніфікація культурної діяльності українців в умовах німецького окупаційного режиму під егідою Українського центрального комітету свідчить про максимальне використання українцями можливостей культурно-мистецької діяльності як способу збереження своїх національних цінностей. Забезпечення УЦК діяльності мистецьких, музейних, бібліотечних інституцій сприяв поживавленню театрального, виставкового, музичного життя та підтримку наукових студій українців і на території Закерзоння, і в Галичині протягом 1939–1944 років.

УЦК сприяв усебічному розвитку культурної сфери українців у Генеральній губернії. Відновлення національних традицій виховання, налагодження культурної комунікації здійснювалося через виставкову діяльність, взаємозв'язок професійного та аматорського мистецтва, максимально можливу в тогочасних умовах адаптацію засад національно-культурної діяльності українців кінця XIX – початку XX ст. на рівні спеціалізованих установ (ІНТ, ІНО), театрів, гуртків УОТ.

Ціннісні орієнтири діяльності УЦК визначили зміст функціонування усіх структурних одиниць відділу культурної праці, що позначилося не тільки забезпеченням подальшого розвитку національної свідомості на основі культурних надбань українського національного руху та популяризації культурної, мистецької спадщини, а й створенням пласту мистецького, видавничого, наукового доробку, що сприяв утвердженню національної ідентичності українців у повсякденний час.

Список використаної літератури

1. Антонюк Н. Українське культурне життя в «Генеральній Губернії» (1939–1944 рр.) : за матеріалами періодичної преси. Львів, 1997.
2. Гах І. СУОМ. Виставкове життя піднімецького Львова. URL : <https://photo-lviv.in.ua/suom-vystavkove-zhyttya-pidnimetskoho-lvova/>.
3. Гах І. Національний Музей у Львові: часи воєнні. URL : <https://zbruc.eu/node/23080>.
4. Гінда В. Краєвий конкурс хорів Галичини. URL : <https://zbruc.eu/node/69314>.
5. Головата Л. «Українське видавництво» у Кракові – Львові. 1939–1945. Бібліографічний довідник. Київ : Критика, 2010. Т. 1.
6. Заболотна І. Роки німецької окупації на Західній Україні за спогадами І. П. Крип'якевича. *Український археографічний щорічник*. 2002. Вип. 7. С. 389–410.
7. Концерт Українського Національного Хору під управою Володимира Божики. URL : <https://zbruc.eu/node/35888>.
8. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії, 1939–1941: історія Українського Центрального Комітету. Чикаго : вид-во Миколи Денисюка, 1975.
9. Лешнівська І. Львівська обласна універсальна наукова бібліотека – репрезентант галицької культури. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2011_7/st7.pdf.
10. Музей «Лемківщина». URL : <https://zbruc.eu/node/43925>.
11. Наукова рада при УЦК. URL : <https://zbruc.eu/node/42270>.
12. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк ; Торонто : Ключі, 1965.
13. Сергійчук В. Український здвиг. Київ : Укр. вид. спілка, 2004. Т. 1.
14. Українська пісня тріумфує. URL : <https://zbruc.eu/node/37352>.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 1.
16. ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 16.
17. ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 17.
18. ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 1. Спр. 61.
19. ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 57.
20. ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 2. Спр. 60.
21. ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 2.
22. ЦДАВО України. Ф. 3959. Оп. 3. Спр. 39.

References

1. ANTONIUK, Nataliya. *Ukrainian Cultural Life in the General Governorate (1939–1944): Based on Periodical Press*. Lviv, 1997 [in Ukrainian].
2. HAKH, Iryna. *UUFA (Union of Ukrainian Fine Artists). Expository Activities of German-Occupied Lviv* [online]. Available from: <https://photo-lviv.in.ua/suom-vystavkove-zhyttya-pidnimetskoho-lvova/> [in Ukrainian].
3. HAKH, Iryna. *The Lviv National Museum: Times of War* [online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/23080> [in Ukrainian].
4. HINDA, Volodymyr. *Halychyna's Regional Choir Competition* [online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/69314> [in Ukrainian].
5. HOLOVATA, Larysa. *The Ukrainian Publishing House in Cracow-Lviv. 1939–1945: A Bibliographic Reference Book*. Kyiv: Krytyka. 2010, vol. 1 [in Ukrainian].
6. ZABOLOTNA, Inna. Roky nimetskoi okupatsii na Zakhidnii Ukraini za spohadamy I. P. Kryp'iakevycha. In: Pavlo SOKHAN, ed.-in-chief. *The Ukrainian Archeographic Yearbook. New Series*. (Ukrainian Archeographic Collection, vol. 10.) 2002, iss. 7, pp. 389–410 [in Ukrainian].
7. TSEHEL'SKYI, Yevhen. *A Concert of the Ukrainian National Choir under the Steerage of Volodymyr Bozhyk* [online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/35888> [in Ukrainian].
8. KUBIYOVYCH, Volodymyr. *Ukrainians in the General Governorate, 1939–1941: the History of the Ukrainian Central Committee*. Chicago: Mykola Denysiuk Publishing Company, 1975 [in Ukrainians].
9. LESHNIVSKA, I. *Lviv Regional Universal Scientific Library, A Representative of the Halychyna Culture* [online]. Available from: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2011_7/st7.pdf [in Ukrainian].
10. ANON. *Museum Lemkivshchyna* [online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/43925> [in Ukrainian].
11. ANON. *Scientific Council at the Ukrainian Central Committee* [online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/42270> [in Ukrainian].
12. PANKIVS'YI, Kostiantyn. *Years of German Occupation*. New York: Kliuchi, 1965 [in Ukrainian].
13. SERHIYCHUK, Volodymyr. *The Ukrainian Shift*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union, 2004, vol. 1: *Trans-Curzonina. 1939–1947* [in Ukrainian].
14. ODUD. *Ukrainians Songs are Triumphant* [online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/37352> [in Ukrainian].
15. Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine (CSASAG): f. 3959, inv. 1, dossier 1 [in Ukrainian].
16. CSASAG of Ukraine: f. 3959, inv. 1, dossier 16.
17. CSASAG of Ukraine: f. 3959, inv. 1, dossier 17.
18. CSASAG of Ukraine: f. 3959, inv. 1, dossier 61.
19. CSASAG of Ukraine: f. 3959, inv. 2, dossier 57.
20. CSASAG of Ukraine: f. 3959, inv. 2, dossier 60.
21. CSASAG of Ukraine: f. 3959, inv. 3, dossier 2.
22. CSASAG of Ukraine: f. 3959, inv. 3, dossier 39.